

SPOREN³⁸ VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

OKTOBER - NOVEMBER - DECEMBER 2020

Auschwitz

WELK LEVEN NA DE BEVRIJDING?

ACTUALITEIT

INTERVIEW MET DE KLEINZON
VAN EEN OVERLEVENDE
PAG. 2

AUSCHWITZ

HOE AUSCHWITZ NA DE BEVRIJDING
WEER OŚWIĘCIM GEWORDEN IS
PAG. 5

UITGEDIPT

BEVRIJDING BEPERKT,
HOE HET IJZEREN GORDIJN NIET ALLEEN EUROPA
MAAR OOK GESCHIEDENIS EN HERINNERING SCHEIDDE
PAG. 7

NO COMMENT

GEEF JOUW EIGEN MENING
PAG. 11

WIST JE DAT ...

... DE JODENVERVOLGING IN POLEN
NIET STOPTE IN 1945?
PAG. 12

VRAAGSTUK

GETUIGEN NA DE BEVRIJDING
PAG. 16
+ PEDAGOGISCHE FICHE PAG. 19

KLASREFLECTIE

DE VERDRIJVING VAN DE DUITSERS UIT
POLEN NA DE BEVRIJDING
PAG. 20

VARIA

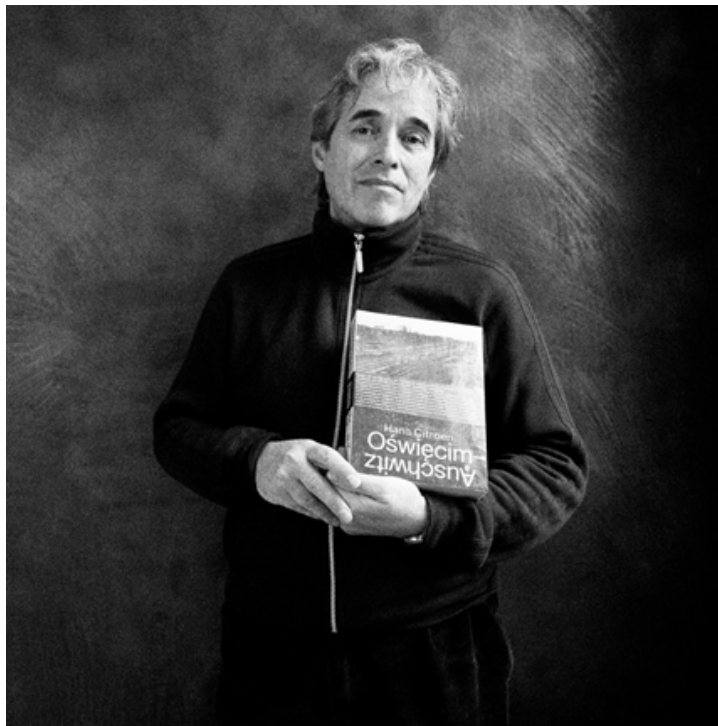
ONZE STUDIEREIZEN IN POLEN DIE HET
ANTI-JUDAÏSME EN HET ANTISEMITISME
AANKAARTEN
PAG. 26

UITGELEZEN?

LEG MIJ IN DE
LERARENKAMER...

INTERVIEW MET DE KLEINZON VAN EEN OVERLEVENDE

© Alle rechten voorbehouden

Hans Citroen met zijn in 2010 verschenen boek *Auschwitz – Oświęcim* ▲

Hans Citroen (geboren in Den Haag in 1947) is een Nederlands kunstenaar die gespecialiseerd is in beeldhouwen, fotografie en schilderkunst. Als kleinzoon van een overlevende van Auschwitz, wijdde hij een deel van zijn leven aan onderzoek naar Auschwitz en de regio errond.

Hoe ben jij met het thema Auschwitz in contact gekomen? Was het iets dat er van kleins af aan was, of is het een bewustwording geweest die je als volwassene hebt ervaren?

Beide. Ik wist al heel vroeg dat mijn grootvader, Hartog Citroen, gevangene was geweest in Auschwitz, al wist ik helemaal niet wat dit inhield. Erg snel merkte ik dat de evocatie van het 'A-woord' (Auschwitz) veelal een problematische sfeer creëerde in onze familie, het was dan ook een heel erg beladen onderwerp. Ook wist ik als kleine jongen dat mijn grootvader Auschwitz had overleefd, wat aan zijn figuur iets heldhaftigs gaf en hiermee

pochte ik dan ook soms tegen mijn vrienden. Al snel merkte ik dat Auschwitz geen lichtje bij hen deed branden en dan ben ik ook maar gestopt er met hen over te praten. Met de jaren groeide ook de bewustwording dat Auschwitz de reden was dat ik een flink aantal familieleden nooit heb gekend.

Begin jaren 1960 had ik een tekening gemaakt van wat ik me bij Auschwitz voorstelde. Op de tekening figureerden barakken en een schoorsteen. Toen mijn vader en grootvader de tekening te zien kregen werd ik 'officieel' bij mijn opa geroepen. Hij zei me toen: "Ik vertel dit maar één keer, dus luister goed." Zo werd ik voor de eerste keer met zijn verhaal geconfronteerd. Mijn grootvader had in de wasserij van Auschwitz moeten werken en had het kamp overleefd, maar ik besepte ook voor het eerst dat Auschwitz als een echte stad functioneerde, waar iedereen zijn opgelegde plaats had.

Begin jaren 1990 leerde ik mijn tweede vrouw kennen: Barbara Starzyńska. Zij was stedenbouwkundig architecte en was van Oświęcim afkomstig. Met haar ben ik vanaf 1992 vaak 'op vakantie' geweest naar Auschwitz, hoe vreemd dit toen ook kon klinken, maar in het begin waren dit voor ons familiebezoeken. Met haar is een echte zoektocht begonnen naar wat Auschwitz echt geweest is. Wij realiseerden ons dat Auschwitz, Birkenau en Monowitz die aspecten van krijgsgevangenen, dwangarbeid en uitroeiing (voor Auschwitz en Birkenau dan) in zich droegen en deel uitmaakten van een nog groter geheel: het *Interessegebied*. Een enorm voordeel in deze zoektocht was dat Barbara Pools sprak en van Oświęcim afkomstig was: dit heeft heel veel deuren geopend en met haar ben ik bij bewoners en in gemeentediensten terechtgekomen waar talloze kaarten en foto's van de regio lagen te rusten. Tussen pakweg 1995 en 2005 hebben we zo

een heuse collectie van plattegronden en afbeeldingen aange- maakt en vielen de puzzelstukken als het ware in elkaar. In 2010 pu- bliceerden we samen het resul- taat van dit onderzoek in een boek: *Auschwitz – Oświęcim*. Twee opmerkingen wil ik hier ech- ter nog bij maken. Ten eerste was het opmerkelijk hoeveel kaarten 'gerecupereerd' zijn geweest: Poolse kaarten werden verduitsd in 1939 en Duitse kaarten werden dan weer verpoolst na 1945, ge-

woon door de legendes te verta- len en toe te voegen. Ten tweede was Oświęcim tussen 1940 en 1945 onherkenbaar veranderd, aan het stadje was nu een groot indu- striecomplex verbonden.

Wanneer is volgens jou Auschwitz, na de bevrijding, terug Oświęcim geworden?

Het Oświęcim van vóór 1939 is nooit teruggekomen. Vóór de Tweede Wereldoorlog was ruim drie kwart van de bevolking van

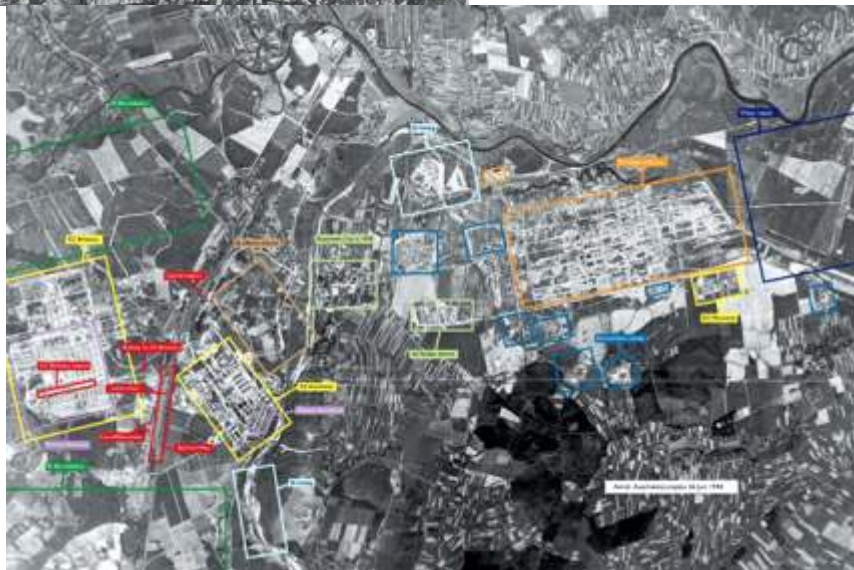
Oświęcim joods. Deze mensen zijn in maart 1941 de stad uitgezet, want zij moesten plaatsmaken voor het personeel van IG-Farben (een groot Duits chemiebedrijf). Na de oorlog waren de Duitsers gevlucht en bleven er nog zo'n 2.000 Polen over in Oświęcim. Ge- ografisch gezien was de stadsbe- bouwning in vijf jaar minstens ver- dubbeld. Polen was in de jaren na de oorlog politiek erg onrustig, maar in Oświęcim maakten ze er snel werk van om de industrie

© Collectie Hans Citroen

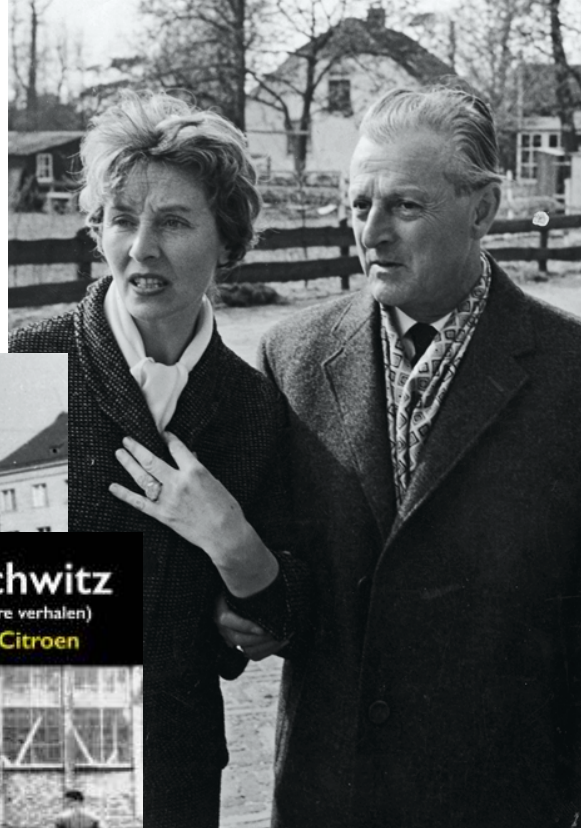
▲ Luchtfoto van Auschwitz in 1940. De regio is nog overwegend agrarisch

Luchtfoto uit 1944. Hans Citroen heeft er de industriële ontwikkelingen en de concentratie- kampen op aangeduid ▼

© Collectie Hans Citroen

Barbara Starzyńska (met witte muts) in 1958.
Een klassieke scène uit het naoorlogse Oświęcim: de nieuwe
Poolse inwoners staan voor de door de Duisters gebouwde huizen

© Hans Citroen

© Collectie Hans Citroen

Hans Citroen, *Auschwitz en andere verhalen*,
ALM Publishing, p. 160, ISBN/EAN: 978-90-831079-0-5

▲ Auschwitzoverlevende
Hartog Citroen en zijn echtgenote

weer aan de gang te krijgen. Dit gebeurde onder andere door de gedwongen hulp van Duitse ingenieurs, die in Dresden waren gearresteerd. Omstreeks 1947-1948 heropenden de fabrieken, die ooit door IG Farben waren gebouwd, ditmaal met Poolse arbeiders en ingenieurs die van over heel het land kwamen.

Begin jaren 1950 telde Oświęcim zo'n 30.000 à 35.000 inwoners die echter geen *roofs* hadden in deze stad. Bijgevolg is het Oświęcim van vóór de oorlog nooit teruggekomen. Bij de familie van Barbara was dit niet anders, deze kwam voor een deel uit Wrocław en voor een ander deel uit het oosten van Polen. Aan al deze mensen werd door de overheden gezegd dat de door de nazi's gebouwde fabrieken waar ze in werkten in feite van Poolse makelij waren, gebouwd na 1945! In het Staatsmuseum van Auschwitz werd de geschiedenis in de eerste

decennia ook geen eer aangedaan; het werd namelijk gepresenteerd als een Pools martyrologium, waar het Joodse element zoek was. Pas in de late jaren 1970 zou dit langzaam beginnen keren.

Heb je het herdenkingsjaar van de 75 jaar bevrijding in Nederland kunnen meemaken? Heb je dit in je actuele werk een plaats kunnen geven?

Er was een tentoonstelling gepland, maar deze is door de COVID-19-problematiek niet doorgegaan. In het algemeen zijn de herinneringsactiviteiten en herdenkingen grotendeels de mist in gegaan. In België was de tentoonstelling *Auschwitz.camp* in Kazerne Dossin te Mechelen wél een groot succes. Nu de tentoonstelling gedaan is, komt echter de kwestie van de bewaring, hopelijk zal de mogelijkheid tot uitlenen van deze tentoonstelling enig succes kennen.

Heb je nog met Auschwitz gerelateerde projecten in het vooruitzicht?

Ja. Momenteel werk ik een boek af dat in het najaar 2020 zal verschijnen. Het zal de titel *Auschwitz (en andere verhalen)* dragen. In dit boek ga ik dieper in op de vraag hoe verschillende persoonlijke verhalen en reizen me telkens weer op één of andere manier naar Auschwitz brengen. Het geeft ook een plaats aan het feit dat voor mijn grootvader Auschwitz een (vreselijke) belevenis is geweest en voor hem géén 'verhaal' was. Voor mij – ik die geboren ben na de oorlog – is dit wel een verhaal. ■

Interview afgenomen op
2 oktober 2020

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Hoe **Auschwitz** na de bevrijding weer **Oświęcim** geworden is

Op 27 januari 1945 werd Auschwitz bevrijd door de Sovjets. De Duitse droom om er een ideale kolonie voor het 'Germaanse ras' van te maken, was definitief tenietgedaan. Het Rode Leger ontdekte er zo'n 7.000 overlevenden. Een deel van de Duitse installaties van de voormalige concentratiekampen van Auschwitz en Birkenau werd onmiddellijk door het Rode Leger gebruikt om Duitse gevangenen en burgers uit Silezië - waaronder vrouwen en kinderen -, Poolse tegenstanders en anticommunisten te interneren. In de rubriek actualiteit van dit nummer zagen we reeds dat het uitzicht van de regio Auschwitz – Birkenau – Monowitz (Oświęcim – Brzezinka – Monowice) danig was veranderd tijdens de Duitse bezetting. Van de 13.000 inwoners – waarvan 7.500 Joden - bleef niet veel meer over. De Joodse bevolking van Oświęcim werd, in tegenstelling tot wat men zou kunnen denken, hoofdzakelijk in het moordcentrum Bełżec uitgeroeid. De Poolse bevolking onderging een geforceerde deportatie. Na de oorlog nam de communistische regering bezit van de chemische fabriek van Monowitz-Buna (of Buna-Werke), die gevangenen uit het kamp had gebruikt als 'arbeidsslaven'. Het Rode Leger heeft een deel van de technische uitrusting van de fabriek ontmanteld en naar de Sovjet-Unie gestuurd. Het nieuwe regime zag meteen het potentieel dat de Poolse economie kon putten uit de door de nazi's achtergelaten fabrieken van IG Farben. Probleem was dat de mankracht net na de oorlog niet aanwezig was om de industrie (hoofdzakelijk voor het maken van synthetisch rubber en benzine) meteen terug aan de gang te krijgen. Hiervoor werden Polen vanuit andere regio's gehaald die dus geen oorspronkelijke bewoners waren van Oświęcim en omstreken.

Hoe het ook zij, het leven van de inwoners van Oświęcim zou nooit meer van onder de schaduw van Auschwitz uit komen, wat een eigenaardige osmose tussen heden en verleden heeft teweeggebracht. In 1947 stichtte het nieuwe Poolse communistische regime het Staatsmuseum te Auschwitz, dat tot diep in de jaren 1980 hoofdzakelijk een Pools martyrologium zou blijven. We haalden reeds meermaals aan dat in de Poolse herinnering lang geen plaats was voor Joden en hun geschiedenis. Inwoners van Oświęcim probeerden een nieuw

leven op te bouwen vanaf de jaren 1947-1948, toen de voormalige IG Farben fabrieken voor veel mensen werk begonnen te voorzien. Auschwitz werd door de bevolking beschouwd als 'het museum' en Oświęcim was 'de stad', kortom een onzichtbare grens tussen de doden en de levenden. In de eerste jaren na de oorlog probeerde het leven zich opnieuw op te bouwen en dit gebeurde soms ten koste van de dood. Twee kenmerkende voorbeelden kunnen dit verduidelijken. In Birkenau werd de bescherming van wat ooit het concentratiekamp en het

moordcentrum was niet meteen vanuit een overheid gegarandeerd. Dit leidde ertoe dat voormalige kampgedetineerden de site eigenhandig begonnen te bewaken tegen roof. De Polen die in 1940 waren gedeporteerd, kwam ook gedeeltelijk terug en, waar mogelijk, namen zij hun oorspronkelijke huizen ook weer in. Anderen gingen de bouwmaterialen halen waar ze letterlijk voor het rapen lagen: in Birkenau. Hout van de barakken en bakstenen van de crematoria werden gebruikt om nieuwe huizen te bouwen. Het ontstaan van het Staats-

Poolse propaganda: “Poolse arbeiders bouwen de fabrieken van de toekomst”. Aan de bewoners van Oświęcim werd systematisch wijsgemaakt dat de voormalige IG Farben fabrieken van Poolse makelij waren ▼

© Collectie Hans Citroen

De spoorweg die naar Birkenau leidde dient vandaag als oprit. Langzaam maar zeker neemt het normale leven weer zijn plaats in, maar de sporen van het verleden blijven zichtbaar ▼

© Collectie Hans Citroen

Een doordeweekse scène in het hedendaagse Oświęcim. De huizen zijn echter van Duitse makelij, het gaat hier namelijk over de voormalige IG Farben-wijk ▼

© Collectie Hans Citroen

museum heeft deze praktijken kunnen indijken, vooraleer de voormalige site van Birkenau helemaal kaalgeplukt was. Vandaag de dag kunnen bezoekers nog enkele (gereconstrueerde) houten barakken in Birkenau bezoeken.

Een ander voorbeeld is des te schrijnender, want het gaat om een fenomeen dat zich op verschillende plekken in Polen heeft voorgedaan, met name het verschijnsel van de 'goudzoekers'. In de vakliteratuur worden de Polen die in het weekend goud (juwelen en tanden) gingen zoeken op plekken waar Joden zijn uitgeroeid 'hyena's' genoemd. Ook in de regio Auschwitz en Birkenau is dit fenomeen blijven doorduren tot in de jaren 2000. Tot vandaag is dit een zeer moeilijk onderwerp voor de Polen, maar het was ontegensprekelijk een deel van de geschiedenis van het naoorlogse Oświęcim.

Het Oświęcim van 1945 was dus niet meer dat van 1939 en is het ook nooit meer geworden, noch qua uitzicht, noch qua bevolking. Na de val van het communisme in 1989, mochten ook de Polen hardop zeggen dat de fabrieken waarin ze sinds generaties werkten in feite van tijdens de oorlog stammen. Van de aanwezigheid van de 7.500 Joden zijn nog enkele sporen overgebleven, zoals de voormalige synagoge en de Joodse begraafplaats. Ook in de museologie van het Staatsmuseum heeft de Holocaust zijn te-rechte plaats uiteindelijk ingenomen. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

BEVRIJDING BEPERKT

Hoe het **IJzeren Gordijn** niet alleen Europa, maar ook geschiedenis en herinnering scheidde

Het IJzeren Gordijn was aanvankelijk een niet-fysieke grens die Europa in twee afzonderlijke gebieden verdeelde vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog tot het einde van de Koude Oorlog (1989-1991). De term symboliseert de inspanningen van de Sovjet-Unie (USSR) om zichzelf en haar satellietstaten te vrijwaren van open contact met het Westen en haar geallieerde staten. Aan de oostzijde van het IJzeren Gordijn bevonden zich de landen die verbonden waren met of beïnvloed werden door de Sovjet-Unie, aan de westzijde de landen die lid waren van de NAVO of nominaal neutraal waren. Aan beide zijden van het IJzeren Gordijn werden afzonderlijke internationale economische en militaire allianties ontwikkeld: de NAVO in het Westen en het Warschaupact in het Oosten. Later werd het een term voor de 7.000 kilometer lange fysieke barrière van hekken, muren, mijnenvelden en wachttorens die het ‘Oosten’ en het ‘Westen’ verdeelden. De Berlijnse Muur, die in 1961 gebouwd werd, maakte ook deel uit van deze fysieke barrière. Het gebruik van de term ‘IJzeren Gordijn’ als metafoer en symbool van de Koude Oorlog wordt doorgaans toegeschreven aan het gebruik ervan in een toespraak die Winston Churchill op 5 maart 1946 in Fulton, in de Verenigde Staten hield, hoewel eerdere vermeldingen reeds gemaakt waren.

Na de grote volksverhuizingen in de naoorlogse jaren, werd het heel moeilijk om de grenzen tussen Oost en West over te steken. De Westerse historici hadden weinig of geen toegang tot de cruciale archieven die in Oost-Europa lagen. Nochtans heeft dit een indringende invloed gehad op het beeld dat we in het Westen van de Holocaust hebben en, in een bredere zin, ook van de misdaden van zowel de nazistaat als de USSR in het algemeen. De Amerikaanse historicus Timothy Snyder

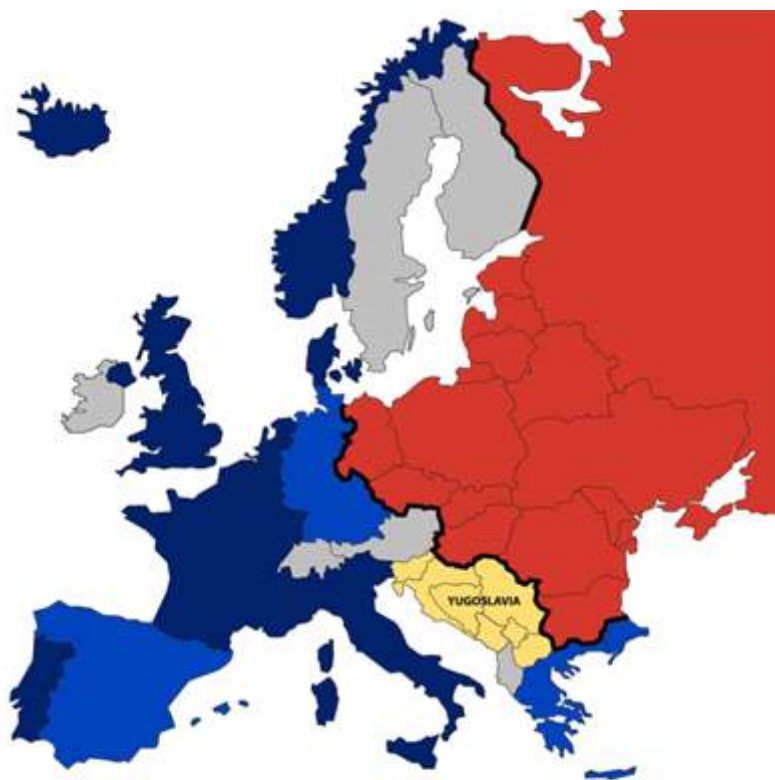
noemde de geografische zone tussen grofweg Berlijn en Moskou de *Bloodlands* (Bloedlanden), omdat daar van 1933 tot 1945 een bijzondere en tot dan ongeziene concentratie van misdaden tegen de menselijkheid heeft plaatsgevonden. Net op deze plekken: in de Baltische Staten, Polen, Wit-Rusland, Oekraïne, Moldavië en het westen van Rusland in het algemeen was de toegang voor Westerse onderzoekers tot in het begin van de jaren 1990 zeer moeilijk. Om goed te begrijpen

waarom dit zo belangrijk is, dienen we even in de tijd terug te gaan.

In het hart van Europa hebben de nazi- en Sovjetregimes in het midden van de 20e eeuw ongeveer 14 miljoen mensen vermoord. Het gebied waar alle slachtoffers zijn omgekomen – de bloedlanden – strekt zich uit van Centraal-Polen tot West-Rusland, Oekraïne, Wit-Rusland en de Baltische staten. In de loop van de consolidering van het nationaalsocialisme en het

THE IRON CURTAIN DURING THE COLD WAR

- THE IRON CURTAIN
- FOUNDING NATO MEMBERS
- LATER ADDED NATO MEMBERS
- WARSAW PACT
- SOCIALIST NON-ALIGNED
- MILITARILY NEUTRAL

© Alle rechten voorbehouden

▲ Het IJzeren Gordijn als fysieke barrière van 1949 tot en met 1989

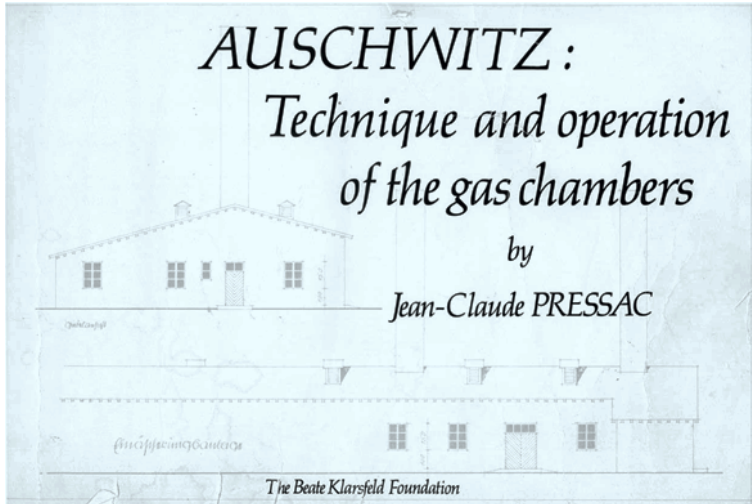
stalinisme, tijdens de gezamenlijke Duits-Sovjetbezetting van Polen tussen 1939 en 1941 en vervolgens de Duits-Sovjet oorlog (tussen 1941 en 1945) ontstond een vorm van massaal geweld tegen burgers die nooit eerder in de geschiedenis is gezien. De slachtoffers waren voornamelijk Joden, Wit-Russen, Oekraïners, Polen, Sovjets en de inheemse bevolking van de Baltische staten.¹

Deze 14 miljoen slachtoffers werden vermoord in een periode van slechts 12 jaar (van 1933 tot 1945), terwijl Hitler en Stalin aan de macht waren. Toen hun gebieden

in het midden van deze periode slagvelden werden, waren al deze mensen geen oorlogsslachtoffers, maar het slachtoffer van een moorddadig beleid. De Tweede Wereldoorlog was het dodelijkste conflict in de geschiedenis en bijna de helft van de soldaten die op al deze slagvelden in de wereld sneuvelde, stierf hier, in deze regio tussen Duitsland en Rusland. Maar niet één van de 14 miljoen slachtoffers die Snyder hier in het bijzonder aanhaalde, was een dienende soldaat. De meesten onder hen waren vrouwen, kinderen en ouderen; geen van hen droeg wapens, velen waren

ontdaan van hun bezittingen op het moment dat ze vermoord werden.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog bevrijdden Amerikaanse en Britse troepen Duitse concentratiekampen zoals Bergen-Belsen en Dachau, maar de Westerse geallieerden bevrijdden geen van de grote moordcentra. De Duitsers voerden al hun grote moordprojecten uit op land dat later door de Sovjets werd bezet. Het was het Rode Leger dat Auschwitz bevrijdde, net zoals het de sites van Treblinka, Sobibór, Bełżec, Chełmno en Majdanek

◀ Eind jaren 1980 kreeg de onderzoeker Jean-Claude Pressac toegang tot archieffondsen in Moskou, die documenten over Auschwitz bevatten. Dit leverde baanbrekend werk op voor de feitelijke kennis van de Holocaust in Auschwitz en Birkenau

had bevrijd. De Amerikaanse en Britse strijdkrachten bereikten geen enkele van de 'bloedlanden'; ze zagen niet één van de grote moordplaatsen. Het was dus niet alleen zo dat deze strijdkrachten geen van de plaatsen zagen waar de Sovjets hun slachtoffers ombrachten – het was pas aan het einde van de Koude Oorlog, toen de archieven werden ontsloten, dat de documentaire bewijzen van de misdaden van het stalinisme konden worden bestudeerd. Bovendien hebben de Britten en de Amerikanen ook nooit de plaatsen gezien waar de Duitsers hun slachtoffers hebben vermoord, waardoor het net zo lang duurde om de misdaden van Hitler goed te begrijpen. Het was door middel van foto's en films van Duitse concentratiekampen dat de meeste Westelingen zich een idee moesten vormen van de moorden die *niet* in concentratiekampen werden begaan. Hoe gruwelijk deze beelden ook waren, ze gaven slechts een glimp weer van wat er in de bloedlanden echt was gebeurd.

Dit alles heeft ertoe geleid dat namen zoals Treblinka, Sobibór, Bełżec, Chelmno en Majdanek in het Westen weinig vertrouwd in de oren klonken, slechts enkele historici wisten wat deze betekenden, maar ook zij konden zich uiteindelijk maar weinig bij de plekken voorstellen en nog minder van hoe de moordcentra er hadden uitgezien. In Auschwitz lagen de zaken anders, omdat nogal wat gevangenen het kamp overleefden en hun getuigenissen al dan niet te boek hebben gesteld. Door het internationale aspect van de slachtoffers (er werden Joden vanuit gans Europa naar Auschwitz gedeporteerd), heeft deze plek sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog een centrale plaats in de media-aandacht gekregen. Getuige hiervan de creatie van het *Internationaal Auschwitz Comité* in 1952, waar zowel landen uit het kapitalistische Westen als het communistische Oostblok zetelden, wat van dit comité een buitenbeentje maakte. Om een kort voorbeeld te geven van het bovenstaande,

kunnen we het bloedbad van Katyn aanhalen. Dit was één van de plekken waar in het voorjaar van 1940 ongeveer 22.000 Polen in koelen bloede werden geëxecuteerd door de politieke politie van de Sovjetunie, de NKVD. Deze Polen belichaamden de Poolse intelligentsia die de Sovjets liever zagen verdwijnen in het pas veroverde deel van Polen. Toen de nazi's tijdens hun aanval op de Sovjet-Unie in 1943 de massagraven blootlegden, maakten zij hun ontdekking wereldkundig, maar de Sovjets ontkenden alles. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de overwinnende Russen hun waarheid kunnen opleggen aan de Polen. Tijdens de Koude Oorlog was de officiële versie in de USSR en in Polen dat de nazi's er in juni 1941 de 22.000 Poolse slachtoffers hadden vermoord. Wie het tegenovergestelde beweerde riskeerde zware straffen; archeologisch of historisch onderzoek waren bijgevolg onmogelijk. Pas in april 1990 erkende de regering van de (intussen sterk verzwakte) Sovjet-Unie de verantwoordelijk-

▼ De ‘bloedlanden’ zoals omschreven door Timothy Snyder

© Alle rechten voorbehouden

heid van de NKVD in Katyn. De herinnering kon eindelijk op een correcte manier gebeuren.

Wat de Holocaust betreft, hebben de Westerse historici gedurende veertig jaar moeten roeien met de riemen die ze hadden. Weliswaar beschikten ze over een groot aantal waardevolle getuigenissen van overlevenden, maar niet over de cruciale Duitse archiefstukken die zich in Oost-Europa bevonden, en die door de overwinnaars waren meegenomen.

Sinds de val van de Sovjet-Unie en de ontbinding van het Warschaupact in 1991 hebben heel wat documenten een uitvoerigere analyse kunnen ondergaan en werden op verschillende sites zelfs archeologische opgravingen uitgevoerd. Het IJzeren Gordijn heeft het onderzoek weliswaar een vertraging van veertig jaar opgeleverd, maar gelukkig is – nu de rechtstreekse getuigen beginnen te verdwijnen – de opvolging gedeeltelijk verzekerd door deze nieuwe vondsten die

de omstandigheden waarin de 14 miljoen slachtoffers van de dictatoriale regimes tussen 1933 en 1945 zijn omgebracht, verder kunnen verhelderen. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Timothy Snyder, *Bloedlanden. Europa tussen Hitler en Stalin* Amsterdam/Anthos, 2017 [2011], 639 p.

In deze rubriek geven we je beelden of teksten mee zonder commentaar. Stuur jouw kritische mening over de gegevens op deze pagina op naar georges.boschloos@auschwitz.be en verover een plaatsje op onze website www.auschwitz.be

NO COMMENT

... DE JODENVERVOLGING IN POLEN NIET STOPTE IN 1945?

Geen enkel land ontsnapt aan de spoken van zijn verleden. Dat geldt des te meer wanneer dat verleden vrij vers in het geheugen ligt en er in het land een genocide heeft plaatsgevonden. De hieronder beschreven gebeurtenissen zijn verwant aan de verharding van het Poolse identiteitsstreven dat we sinds enkele jaren zien terugkeren. Een van de redenen hiervoor is dat de geschiedenis in kwestie zich niet beperkte tot de periode 1939-1945; de Jodenvervolging ging na 1945 nog door.

Vanaf januari 1945 keren de meeste Pools-Joodse overlevenden terug naar Krakau, Warschau, Lublin, Łódź, Kielce en andere steden en dorpen ontdaan van hun Joodse inwoners. Polen bevindt zich dan in een moeilijke economische situatie, met een ernstig voedsel- en woningtekort. De overlevenden worden hoege-naamd niet met open armen ontvangen door de plaatselijke bevolking. Ze krijgen al snel te maken met vijandigheden van de inwoners die jarenlang zijn geconditioneerd door nazipropaganda en idealen over een 'verpooling' van het ras.

Nationalistische groepen sturen hen dreigbrieven. Ze kunnen maar beter het land verlaten als ze niet vermoord willen worden. De Joodse bevolking wordt in heel Polen bedreigd.

De pogrom van Kielce

Naar omvang en media-aandacht is de belangrijkste naoorlogse pogrom in Polen die van

Kielce, 176 kilometer van Warschau. Er vallen tweeënveertig doden en ten minste tweeëntachtig gewonden.

Op 1 juli 1946 verdwijnt de 9-jarige schoenmakerszoon Henryk Blaszczyk uit de gezinswoning en keert pas 's avonds op 3 juli terug. Hij verklaart zijn afwezigheid door het feit dat hij gevangen werd gehouden in de kelder van een huis waaruit hij uiteindelijk wist te ontsnappen. Op de ochtend van 4 juli gaan Henryk, zijn vader, en een buur naar het politiebureau. De schoenmaker vertelt wandelaars onderweg dat hij er de avond voorheen al is geweest om uit te leggen dat zijn zoon eindelijk is thuisgekomen. Daar afgescheept onder het voorwendsel dat hij dronken zou zijn, werd hem gevraagd 's ochtends terug te komen wanneer hij sober zou zijn. Op weg naar het politiebureau komen ze langs de Plantystraat. Nummer 7 is een groot gebouw dat verschillende instellingen en Joodse gezinnen herbergt. De

buur van de schoenmaker toont aan Henryk een man op het voetpad. Het kind herkent de man onmiddellijk: "Dat was de man die me vroeg een pakje naar binnen te dragen in dit gebouw," en hij wijst nummer 7 aan in de Plantystraat, waarop de schoenmaker schreeuwt: "Hier werd mijn zoon vastgehouden."

Ondertussen hebben zich al enkele tientallen mensen verzameld op straat en vormt er zich een menigte. De meute fiert. Het gerucht verspreidt zich als een lopend vuurtje: Poolse kinderen worden vastgehouden in de kelder van de Plantystraat 7! Burgemannen en -vrouwen bewapenen zich met allerhande voorwerpen: messen, ijzeren staven, bijlen, ... De menigte is hysterisch, bloeddorstig. De politie en het leger komen ter plaatse en blijven passief, sommigen nemen zelfs deel aan het oproer.

De meute voelt dat het leger aan haar kant staat en raakt nu pas goed opgezweept. De horde

© Holocaust Memorial Museum

stormt het pand binnen. Het bloedbad begint. Tijdens de lunchpauze rennen meer dan 600 werknemers van een nabijgelegen staalfabriek naar de plek toe. Mannen, vrouwen, kinderen worden geslagen, uit ramen gegooid ... Er vindt een heuse klopjacht plaats. Groepjes lopen zowat overal door de straten van Kielce met kreten als 'dood aan de Joden!' Huizen waar zich mogelijk Joodse mensen bevinden, worden doorzocht, geplunderd, ... De moorden gaan uren-

lang door. Soldaten uit Warschau worden als versterking gestuurd. De situatie wordt geleidelijk aan rustiger.

Het gemeentelijk ziekenhuis ligt niet ver van de Plantystraat, maar het is niet groot genoeg om zoveel gewonden op te vangen.

"Volgens een ruwe schatting van Witold Kula, die zou uitgroeien tot een wereldwijd gereputeerde historicus, nam tot een kwart van de volwassen bevolking van Kielce actief deel aan de pogrom."¹

De geestelijken van Kielce weigeren de begrafenis van de slachtoffers bij te wonen. Bisschop Kaczmarek en kardinaal Hlond veroordelen de pogrom allerm minst. Ze zijn van mening dat het gedrag van de Poolse bevolking een gevolg is van de Joodse inmenging in het Poolse leven ... De lokale bevolking en de militaire politie worden door de regering gedwongen aanwezig te zijn op de begrafenis.

De Poolse regering stuurt een onderzoekscommissie om verschil-

© Alle rechten voorbehouden

lende getuigenissen te verzamelen. Dat resulteert in negen terdoodveroordelingen en enkele tientallen gevangenisstraffen.

In 1955 veroordeelt een speciale rechtbank Jan Rozinski, de toenmalige secretaris-generaal van de Poolse politie, tot 5 jaar gevangenisstraf wegens misbruik van zijn gezag, met name door te voorkomen dat verschillende daders voor de rechter worden gebracht.

De pogrom begon met de beschuldigingen van een 9-jarig kind. Het onderzoek zou uitwijzen dat het om een verzinsel ging. Het kind had gelogen. Het was eigenlijk naar het huis van een vriend gegaan op 25 kilometer van Kielce. Er waren geen christelijke

kinderen opgesloten in de kelder. Er was zelfs geen kelder in het gebouw ...

Tarnów, Rzeszów, Częstochowa, Parczew, Czorsztyn, Radom, Ostrowiec Świętokrzyski, Łódź, Włodawa, Rzeszów, Chełm, ...

De anti-Joodse rellen volgden elkaar op in steden en dorpen.

'Volgens gegevens van het Ministerie van Openbaar Bestuur werden tussen september 1944 en september 1946 130 incidenten geregistreerd op 102 plaatsen, met in totaal 327 slachtoffers.'²

Ongetwijfeld werden lang niet alle slachtoffers geïdentificeerd.

Zij die erin slaagden te ontsnappen aan de uitroeiingscampagne

van de nazi's, werden opnieuw het slachtoffer van antisemitisch geweld en zagen zich verplicht het land te verlaten.

Deze golf van obscurantistische overtuigingen, bijgeloof, beschuldigingen dat Joden belust zouden zijn op christelijke kinderen om rituele moorden uit te voeren, maakten een deel van de Poolse bevolking vatbaar voor verraad, vervolging en zelfs moord op medeburgers, op basis van waanideeën die dateerden uit vervlogen tijden.

Het communistische regime legde een absoluut stilzwijgen over de pogroms op en de katholieke kerk ontweek het onderwerp zoveel mogelijk.

Het gebouw aan de Plantystraat herbergt een permanente tentoonstelling over de gebeurtenissen van 4 juli 1946 ▲

◀ Herdenkingsplechtigheid bij het memoriaal van Kielce in juli 2018

Gedenkplaat aangebracht aan Plantystraat 7 ▶

Voor het redden van Joden werden Polen erkend als 'Rechvaardigen onder de Volkeren' en natuurlijk kan de huidige generatie niet verantwoordelijk worden gesteld voor de misdaden van hun ouders en grootouders. Hoewel de Poolse staat niet heeft meegewerkt aan de Shoah, hebben sommige Poolse burgers echter mensen verraden of meegedaan aan pogroms. De Poolse nationalisten hebben met name terrein gewonnen sinds in 2018 een Amerikaanse wet werd goedgekeurd die het ministerie van Buitenlandse Zaken verplicht verslag uit te brengen aan het Congres over de maatregelen die Europese landen nemen om de overlevenden van de Holocaust of hun erfgena-

men schadeloos te stellen voor eïgendommen die in beslag zijn genomen door de nazi-, Duitse en communistische regimes. Polen is het enige land in de Europese Unie dat geen volwaardige nationale wetgeving op dat gebied heeft aangenomen. Bovendien lijkt de omstrede wet over de Shoah, die eerst werd aangenomen maar waarvoor het Pools parlement uiteindelijk terugkrabbelde, kenmerkend te zijn voor dezelfde realiteit, namelijk die van een land dat nog veel werk heeft om zich met zijn geschiedenis te verzoenen. ■

Nathalie Peeters
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Integrale en originele tekst in het Frans:
https://auschwitz.be/images/_expertises/2019-peeters-pogrom.pdf

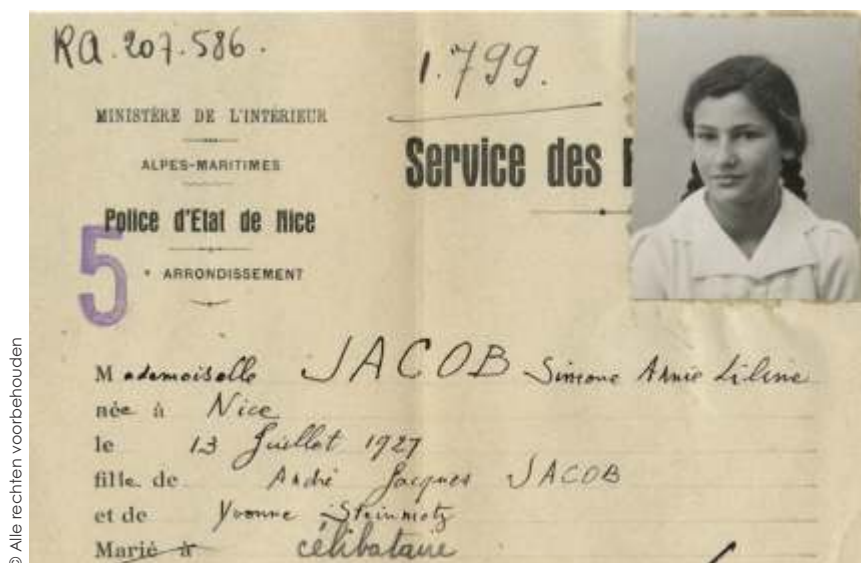
(1) Jan T. Gross, *La peur. L'antisémitisme en Pologne après Auschwitz*, [Fear – Antisemitism in Poland after Auschwitz] Parijs, Calmann-Lévy, 2010, p.135.

(2) AAN, MAP, 786, p. 90, geciteerd door Audrey Kichelewski, *Les survivants: Les Juifs de Pologne depuis la Shoah*, Parijs, Belin, 2018, p. 29-30.

Getuigen na de bevrijding

'NIEMAND HAD ZIN OM NAAR ONS TE LUISTEREN'

Simone Veil

Document uit 1942 waarin Simone Veil wordt geïdentificeerd als 'Israëliet' door de politie van Nice

© Alle rechten voorbehouden

Vlak na de bevrijding van de kampen legden heel wat overlevenden getuigenissen af. Ze werden ondervraagd door geallieerde soldaten, agenten van inlichtingendiensten uit verschillende landen, vertegenwoordigers van gerechtsinstellingen of gezanten van Joodse organisaties. Vervolgens werden overlevenden van de kampen gevraagd te getuigen op de processen van SS-kampbewakers en kampcommandanten. Maar die mondelinge getuigenissen werden verzameld binnen een strikt afgebakend kader en de overlevenden praatten weinig of niet over andere zaken. Ze richtten zich daarentegen wel tot

het brede publiek met schriftelijke getuigenissen en de literaire productie in verband met de concentratiekampen was meteen na de oorlog uitgebreid. De overlevenden werden daarbij gedreven door de onweerstaanbare drang de wereld te vertellen wat ze hadden meegemaakt. Ze voelden zich ook verplicht de vermisten te eren. Het merendeel van de getuigenissen had echter geen betrekking op Auschwitz en de genocide maar op de concentratiekampen in Duitsland. Als gevolg daarvan werden Dachau en Buchenwald de symbolen van de deportatie terwijl de specificiteit van de moordcentra niet uit de

verf kwam. De ontdekking van de nazikampen veroorzaakte een grote schok in de publieke opinie, maar de impact ervan was van korte duur. Vanaf 1946-1947 werden ze minder aangehaald en de publicaties over het onderwerp werden anekdotisch, al was het maar omdat de eerste golf van getuigenissen haar lezerspubliek niet vond. De publieke opinie wilde de bladzijde over de oorlog en de wreedheden graag om draaien en zich bezighouden met de wederopbouw. Maar de gedeporteerden waren getraumatiseerd door wat ze in de kampen hadden meegemaakt en werden achtervolgd door gedachten

© Israel Government Press Office

© Stichting Auschwitz

▲ Verhalen van overlevenden van de kampen gepubliceerd onmiddellijk na de oorlog

▼ Dr. Moshe Beisky, overlevende van het getto van Krakau en van het werkkamp van Płaszów, getuigt op het proces van Adolf Eichmann. Jeruzalem, 01-05-1961

aan kameraden die het niet overleefd hadden. Bovendien dachten ze dat ze toch niet geloofd zouden worden als ze hun ervaringen zouden delen met anderen. Vanaf het begin van de jaren 1950 werden de overlevenden van de kampen minder spraakzaam. "We horen vaak dat de gedeporteerden wilden vergeten en daarom liever zwegen", zegt Simone Veil. "Dat klopt allicht voor sommigen maar voor de meesten niet. Neem nu mijn geval. Ik ben altijd bereid geweest erover te praten en te getuigen. Maar niemand had zin om naar ons te luisteren ..."1 Vanaf dat moment begin jaren 1950 en in de context

van een terugkeer naar de normaliteit in de naoorlogse periode, gingen heel wat gedeporteerden hun angsten en herinneringen verdringen. Deze vaststelling gold nog meer voor de Joodse overlevenden. De meesten waren na de oorlog arm, geïsoleerd en werkloos. Vaak was hun fysieke en psychische toestand rampzalig. Er was meestal maar één prioriteit en dat was er zelf eerst bovenop komen en weer houvast krijgen in een wereld waar ze brutaal uit waren losgerukt. Pas tien jaar later, tijdens het proces tegen de nazioorlogsmisdadiger Adolf Eichmann2, ontstond er een echte publieke belangstelling

voor de Shoah. Op het proces dat in 1961 in Jeruzalem plaatsvond, speelden de getuigenissen van de overlevenden een doorslaggevende rol. De getuigen ontpopten zich hier als vertegenwoordigers van de historische waarheid. De Neurenbergse processen van 1945 baseerden zich vooral op documenten en bewijzen. In de zaak Eichmann won het woord van de overlevenden aan belang. Het proces werd internationaal uitgezonden en had een enorme impact op de getuigenisdynamiek. Veel overlevenden van de Shoah voelden zich nu in staat hun verhaal te vertellen. Daarna, eind jaren 1970, bracht

Simone Veil, geboren als Simone Jacob op 13 juli 1927, groeit op in Nice in een seculiere en geassimileerde Joodse familie. Op 16-jarige leeftijd wordt ze gedeporteerd naar Auschwitz, vervolgens naar Bobrek en tenslotte naar Bergen-Belsen. Ze overleeft de kampen net als haar twee zussen. Haar ouders en haar broer zullen nooit terugkomen. Als Minister van verschillende aangelegenheden, en als eerste Voorzitster van het Europees Parlement, gebruikt zij haar bekendheid om de jonge generaties bewust te maken van de Holocaust. Na haar pensioen richt ze zich op de Herinnering aan de Deportatie. Van 2000 tot 2007 is Voorzitster zijn van de *Fondation pour la Mémoire de la Shoah* (Parijs).

Simone Veil in Birkenau in 2005

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

De historicus **Maxime Steinberg**, wiens ouders naar Auschwitz werden gedeporteerd, werd in 1980-1981 als deskundige aangesteld op het proces in Kiel tegen Kurt Asche, voormalig SS-officier voor Joodse zaken in Brussel.

de Amerikaanse televisiereeks *Holocaust* de getuigenissen van de overlevenden nog extra onder de aandacht. De reeks zorgde voor grote emoties in de Verenigde Staten en Europa en deed het idee ontstaan dat de getuigenissen van de overlevenden verzameld hoorden te worden. Daar startte wat Annette Wieviorka het *Tijdperk van de Getuige* is gaan noemen. In dezelfde periode neemt ook in België de belangstelling voor de joodse slachtoffers van het nazisme aanzienlijk toe. Dit was mede te danken aan de acties die in 1980 werden ondernomen tegen de Duitse verantwoordelijken voor de deportatie in België³ in het kader van het Kiel-proces. Maxime Steinberg, een

voormalig ondergedoken kind en voorloper van de studies naar de Shoah in België, wordt er aangeduid als expert voor de civiele partij. Dit proces kreeg veel media-aandacht in België, zowel binnen als buiten de Joodse gemeenschap. Een groeiend publiek werd zich bewust van de omvang van de uitroeiing van de Joden van België. Tegelijkertijd begon de Joodse gemeenschap haar eigen verleden opnieuw te onderzoeken. Veel getuigen bleken toen bereid hun ervaringen van de Bezetting door te geven aan de jongere generaties. ■

Sarah Timperman
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Simone Veil geciteerd door Annette Wieviorka, *Déportation et génocide. Entre la mémoire et l'oubli*, coll. Pluriel histoire, 2003, p. 170.

(2) Hoge functionaris van het Derde Rijk, SS-officier en verantwoordelijk voor de logistiek van de 'Endlösung'. Terechtgesteld in de gevangenis van Ramla, nabij Tel Aviv, op 31 mei 1962.

(3) Acties tegen het hoofd van de Sipo-SD in Brussel, Ernst Ehlers en zijn ondergeschikte Kurt Asche, *Judenreferent* belast met de deportatie van Joden en Zigeuners. Ernst Ehlers pleegde anderhalve maand voor de start van het proces in Kiel in 1980 zelfmoord.

Naam en voornaam

Klas / Vak

Het **USC** (University of Southern California) – **The Institute for Visual History and Education** (voorheen de *Survivors of the Shoah Visual History Foundation*) is een Amerikaanse vereniging zonder winstoogmerk dat audiovisuele interviews opneemt en de verhalen van overlevenden/getuigen archiveert. Haar belangrijkste doelstelling is het inlichten en onderwijzen van komende generaties over begane misdaden tegen de menselijkheid.

Opdrachten:

Hoe luidt het motto van het *USC – The Institute for Visual History and Education*?

Door wie werd het opgericht? Zoek op na welke gebeurtenis hij dit initiatief genomen heeft.

Welke onderzoeken/projecten komen er allemaal aan bod?

Hoeveel landen zijn er bij dit project betrokken en in hoeveel talen is er informatie verkrijgbaar?

Hoeveel uren getuigenissen zijn er beschikbaar?

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijks uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

DE VERDRIJVING VAN DE DUITSERS UIT POLEN

EEN VERGETEN VERHAAL UIT DE NAOORLOGSE GESCHIEDENIS

Na de zelfmoord van Adolf Hitler en de overgave van het Duitse leger valt het hitleriaanse Derde, en naar zeggen van de nazidictator: het ‘Duizendjarige’, Rijk. Nieuwe grenzen worden getrokken door de geallieerden, en in het bijzonder door Sovjetleider Jozef Stalin. Staatsburgers van een bepaalde staat ondergaan een nationaliteitswijziging door het verleggen van grenzen. Vreemde, en dus ongewenst geworden, personen bevinden zich in een nieuw land dat thans etnisch puur wil zijn. Deze mensen dienen tegen wil en dank te emigreren. Eén van de grootste volksverhuizingen vindt plaats net na de Tweede Wereldoorlog; etnische Duitsers worden gedwongen te verhuizen naar een 25 % gereduceerd Duitsland, en dit met alle ellende van dien.

Een historisch-geopolitieke complexe voorgeschiedenis

Centraal-Europa, Duitsland en voornamelijk Polen, kende een woelige geo-identitaire (voor)geschiedenis. Tijdens de tweede helft van de 18de eeuw werd Polen, na drie Delingen, volledig opgeslorpt door haar machtige buurlanden. Pruisen, het Habsburgse Rijk en Rusland verdeelden onderling Polen, waarbij de inwoners hun Poolse nationaliteit verloren. Echter bleef de Poolse identiteit nog wel bestaan. Etnische spanningen mondten in de 19de eeuw uit in opstanden die met geweld de kop werden ingedrukt. De nederlaag van het Duitse keizerrijk in 1918 gaf aanleiding tot de uit haar as herrezen (Tweede) Poolse Republiek. Vele Duitsers leefden op dit voormalig Duits grondgebied dat thans deel uitmaakte van het nieuwe Polen.

Voornamelijk woonachtig in het westen van Polen, werden ze er als etnische minderheid beschouwd. Tijdens het Interbellum leefden Polen en Duitsers relatief harmonieus samen.

Op 23 augustus 1939, op de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, vond het duivelse pact tussen Hitler en Stalin plaats: ze verdeelden op voorhand onderling het te veroveren Polen. Beide dictators vonden een zelfde overeenkomst: elk land moest etnisch homogeen gemaakt worden. Duitsland (of het volgens Hitler ‘Duits grondgebied’) was bestemd voor etnische Duitsers en idem dito voor Stalin, die stelde dat Slaven onderling samen moesten leven. Een uitwisseling van volkeren vond plaats vanaf het moment dat het pact gesloten werd tussen de nationaalsocialisten en de communisten. Aldus

zouden vanaf de aanvang van de oorlog in Polen (op één september 1939 viel nazi-Duitsland Polen binnen, gevolgd door de Sovjets op 17 september) burgeruitwisselingen van start gaan. Duitssprekenden in bezet Sovjetgebied – en niet enkel in het thans verslagen en bezette Polen – zouden naar Duits grondgebied gebracht worden. Zo’n 900.000 zogenaamde ‘Volksdeutschen’ (dit zijn Duitstaligen die geen Duitse staatsburgers zijn) zouden verhuizen naar de door de nazi’s geannexeerde Poolse gebieden. Deze etnische Duitsers waren afkomstig uit Oost-Polen, Bessarabië en de Baltische Staten die nu onder het Sovjetbewind vielen. Polen die nog in voormalig West-Pools gebied woonden zouden tevens slachtoffer worden van de naziveroveringsdrang; ongeveer 100.000 Polen werden naar het

Het volgens Hitler 'Duits grondgebied' was bestemd voor etnische Duitsers. 900.000 Volksdeutschen zouden verhuizen naar geannexeerde gebieden

Westen gedeporteerd – onder hen, zij die in het systeem van concentratiekampen vielen, zullen de blauwe driehoek opgespeld krijgen – om er dwangarbeid voor de Duitsers te leveren. Het *Heim ins Reich* omvatte het koloniseren van het geannexieerd oostelijk gebied. De woningen die door de naar het westen gedeporteerde Polen waren vrijgekomen, werden nu bewoond door de uit het Oosten afkomstige Duitsers. Voor de meeste onder hen betekende het gedwongen verlaten van het land waar ze reeds eeuwenlang hadden geleefd, en nu naar geannexieerd gebied te worden gebracht, een ware culturele- en identiteitsschok.

Tegen het einde van de oorlog, wanneer de Duitsers de oorlog overduidelijk aan het verliezen waren en terrein moesten inboeten aan de oprukkende geallieerden, beval Hitler met man en macht stand te houden door de enkele jaren voorheen geïmporteerde *Volksdeutschen* in te schakelen bij het verdedigen van de geannexieerde Poolse steden. De

op de vlucht geslagen etnische Duitsers dienden na een paar jaar weer hun woonst te verlaten, ditmaal waren ze op de vlucht geslagen voor de wraakzuchtige Russische soldaten die hen zelfs gingen beschieten wanneer die vluchtende burgers zich in de vuurlinie bevonden. Duitse vluchtelingen die door de Russen werden ingehaald, net als zij die achtergebleven waren, werden hardhandig aangepakt door de Sovjetstrijders; ze werden beroofd en mishandeld. Vrouwen werden verkracht en er vielen zelfs doden te betreuren.

Wilde verdrijvingen van miljoenen burgers

Nog voordat de Conferentie van Potsdam (zie rubriek 'klasreflectie', Sporen nr. 36) plaatsvindt, waarop de Oder-Neissegrens (zie rubriek 'vraagstuk', Sporen nr. 36) wordt voorgesteld als nieuwe grenslijn tussen het beduidend ingekrompen Duitsland en het naar het westen opgeschoven Polen, vinden 'wilde' verdrijvingen plaats aangezien nog geen algemene

conventie overeengekomen is. Vanaf de zomer van 1945 gaan Polen, die zwaar onder het naziregime en -bezetting geleden hebben, de woningen confisqueren van half- en volwaardige Duitsers en hen verdrijven. Dit is niet naar de wens van de Sovjetleiders; zij koesteren andere plannen met de etnische Duitsers. De communisten willen de Duitsers, om de economie weer op te krikken, als dwangarbeiders inzetten. Hierom gaat het Rode Leger deze Duitsers, uit opportunisme, beschermen. Deze bescherming is hoogstnodig tegen de drastische behandelingen van de Polen jegens de te verdrijven etnische Duitsers. De Polen brutaliseren zwaar in het bijzonder de etnische Duitsers die vóór de Tweede Wereldoorlog het Poolse staatsburgerschap bezaten en die eens de nazi's dat Poolse grondgebied onder gouden had geïncorporeerd bij het Duitse nazirijk, de Polen als een minderwaardige minoriteit gingen beschouwen en behandelen. De Polen gaan deze 'volksduitse' burgers beroven, mishandelen,

➤ In het blauw: de uittocht van de 'Duitsers' uit Oost-Europa in toepassing van het Duits-Sovjetpact en na de nederlaag van het Derde Rijk

© Alle rechten voorbehouden

lynchen of executeren en zelfs opsluiten in de door de Polen aangeslagen voormalige naziconcentratiekampen. Om deze wantoestanden niet te moeten ondergaan of om ze te ontvluchten, plegen meerdere Duitsers zelfmoord.

De Russen gaan zich in eerste instantie bezighouden met de zogenoemde 'Ruslandduitsers', verwijzend naar de 'Volksdeutschen' afkomstig uit de Baltische staten en het (vooroorlogse) Oosten in het algemeen, en dit volgens de overeenkomst tussen Hitler en Stalin, die naar het geannexeerde Poolse grondgebied worden gebracht. De Sovjets gaan deze mensen in eerste instantie onderbrengen in voormalige getto's en zelfs in kampen. 'Ruslandduitsers' die de dans willen ontspringen door naar West-Duitsland te vluchten, worden zonder pardon door de westerse geallieerden aan de Sovjetautoriteiten uitgeleverd en gedwongen de grens overgezet.

De Conferentie van Potsdam, de

nooit behaalde vredesintenties

In juli en augustus 1945 vindt de Conferentie van Potsdam plaats die de Poolse grenzen 200 tot 300 km westwaarts trekt. Deze geografische rectificatie moest het streven naar stabiele landen tot doel hebben. Alweer wordt het uitgangspunt het bekomen van homogene etnische staten.

(Het voormalige) Oost-Polen behoort thans de USSR toe. De aan het Poolse volk opgelegde West-Poolse grens was voormalig territorium van het Derde Rijk. Dit leidt tot het feit dat Polen uit het nu geografisch aangepaste Oekraïne en Wit-Rusland, voorheen tot de Tweede Republiek Polen behorende, nu onder de onder communistisch bewind staande Poolse staat valt. Tot 1949, op bijna vier jaar tijd, sturen de Sovjets om en bij de vijf miljoen Polen uit Wit-Rusland en Oekraïne terug naar dat deel van Polen dat tijdens de Tweede Wereldoorlog door de nazi's was ingelijfd in het Duitse Rijk: West-Pommeren, Opper- en Neder-Silezië en het Warteland. Vanaf 1945 zullen niet

minder dan 3,5 miljoen 'Volksdeutschen' uit Polen naar voornamelijk West-Duitsland worden gestuurd. De Britten gaan zich hiertegen verzetten en weigeren nog langer Duitse migranten op te nemen. Zij worden eerst naar Sovjetgebied gevoerd en vanaf oktober 1949 naar het communistische DDR (Duitse Democratische Republiek).

Na de Conferentie van Potsdam gaan de Sovjets, alsook de (communistische) Polen, het terugsturen – voornamelijk van Duitsers – selectief laten verlopen. Gespecialiseerde vaklui die zich onder de terug te sturen Duitsers bevinden, worden weerhouden aangezien zij ingezet worden in de industrie, maar tevens in de landbouw.

Miljoenen Duitse staatloze migranten

Vanaf het najaar 1945 en tijdens de – strenge – winter van 1946 – 1947 verlopen de deportaties nog willekeurig en met een toch wel grote onmenselijkheid van de Poolse bevolking jegens de te verdrijven Duitse burgerbevolking die

Poolse grenspost aan de Oder-Neisse-lijn in 1945 ▼

© Alle rechten voorbehouden

thans haar identiteit is verloren. Tijdens de verdrijvingen zelf sterven Duitse emigranten ten gevolge van moord, (wilde) executies en zelfs door oorlogsmisdaden op burgers. Gezien veelal mannen gehouden worden in de door het communisme overheersende landen om ingezet te worden in de heropbouw van de Poolse staat, zullen het in grote getale vrouwen, kinderen en ouderlingen zijn die de tocht naar Duitsland ondernemen. Ongeveer anderhalf miljoen burgers zullen, door uithongering, barre winterse koude of uitputting, de gedwongen migratie niet overleven.

Na de wilde verdrijvingen, waar het eerder de burgers waren die het initiatief namen, begon pas in 1947 de meer georganiseerde emigraties van de nog in Polen residerende 'Volksdeutschen'. Deportaties vertrekken vanuit Poolse verzamelkampen en getto's, en dit valt te verklaren door de erbarmelijke ervaringen na de strenge winter van '46 – '47. Het inzetten van kampen en getto's door de Polen had als voordeel dat men-

sen tijdelijk een onderkomen hadden en niet meer onderweg dienden te creperen. Vanuit die Poolse verzamelkampen worden mensen geleidelijk aan op de trein gezet naar Duitsland. Door de talrijke pesterijen van de Polen naar de Duitsers toe, bieden de laatstgenoemden zich meestal vrijwillig aan in een Pools verzamelkamp in de hoop snel op transport te worden gezet. Soms gebeurt dit zelfs via omkoping.

'Volksdeutschen' die op een transport wachten, dienen soms lange tijd geduld te hebben. Eens het bevel gegeven wordt om het land te verlaten, dit wordt hen slechts 24 uur op voorhand meegedeeld, mogen de weg te voeren Duitsers maximaal 40 kg bagage meenemen en dienen ze voedselvoorraden hierin te voorzien voor twee weken. Wat het meenemen van kostbaarheden, zoals baar geld en juwelen, betreft, geldt een strenge reglementering. Een totale willekeur, met het ontvreemden van sierraden en dergelijke tot gevolg, zijn er dagdagelijkse praktijken. Het

▼ Vluchtelingenfamilie in Opper-Silezië

© Bundesarchiv

effectief op transport zetten gaat evenzeer gepaard met de nodige vernederingen. Tussen 1946 en het einde van het jaar 1949 worden circa 2,6 miljoen 'Volksdeutschen' uit het nieuwe Polen naar Duitsland verdreven.

In 1963 verschijnt van de hand van de Poolse katholieke kerk een tekst waarin ze de Duitse bisschoppen om vergeving vragen voor de door de Polen begane misdaden tijdens deze verdrijvingen.

Polen is welteverstaan niet het enige land dat de Duitse bevolking gaat uitdrijven: het ooit door nazi-Duitsland geannexeerde Sudentenland, nu het onafhankelijke Tsjechoë – maar tijdens de verdrijvingen samengevoegd onder het communistische Tsjecho-Slowakije –, Hongarije, Joegoslavië en andere staten sturen de ongewenste Duitsers ("terug") naar Duitsland.

De eerder besproken 'Rusland-Duitsers', die in eerste instantie door de sovjetrussen werden ingezet in de landbouw en industrie, worden, wanneer ze niet

◀
Vluchtelingenkamp in
Taunusstein, 1952

© Bundesarchiv

meer nodig worden geacht, niet naar Duitsland teruggestuurd maar verdwijnen in de goelag in Siberië.

Een koud ontvangst en een geslaagde integratie

De etnische purificatie in het Oosten is officieel afgerond in 1950. Zo'n slordige tien miljoen Duitsers werden tussen de tijdsspanne van 1944 tot 1950 gedwongen naar Duitsland gedeporteerd. In het jaar van de officiële afronding van de verdrijvingen wordt tijdens een volkstelling in de twee 'Duitslanden' vastgesteld dat het bevolkingsaantal van de Bondsrepubliek (West-)Duitsland uit 16% voormalige 'Volksdeutschen' bestaat. In de DDR (het communistische Oost-Duitsland) loopt dit aantal zelfs op tot een kwart van de totale bevolking.

De invoer van zoveel mensen brengt in de naoorlogse en herop te bouwen 'Duitslanden' vele moeilijkheden met zich mee. De gestrande – gedwongen – 'migranten' dienen allereerst aan een onderkomen te geraken en

moeten terugvallen op externe hulp om aan voedsel te komen. Vervolgens moeten zij weer actief gemaakt worden op de arbeidsmarkt: mensen moeten aan werk geholpen worden en hulp is tevens in het bijzonder vereist om hen mogelijkheden aan te bieden zodat zij zich sociaal kunnen integreren in een voor een aantal onder hen nieuwe – en soms (ver)vreemde – maatschappij. De inheemse Duitsers verwelkomen de nieuwkomers niet altijd op een even gastvriendelijke manier; zij wantrouwen deze 'nieuwe' Duitse burgers en er wordt zelfs afwijzend op hun aanwezigheid gereageerd. Een nieuwkomster schetste het ooit aldus: "In Silezië waren we Duitsers en in Duitsland waren we Polen ..."

Aanvankelijk gaan de Oost-Duitsers alles in het werk stellen om een integratie en assimilatie toe te laten. Het woordgebruik van 'Vertriebenen' (verdrevenen) wordt vervangen door de term 'Umsiedler' (verhuisde of herhuisveste). Deze assimilatieonderneming verloopt onder de nodige

druk van de communistische regering; de nieuwkomers worden geacht zich niet meer bezig te houden met het verleden. Het zou niet meer de bedoeling zijn ooit nog terug te keren naar het land waar ze woonden of waarvan ze afkomstig waren. De algemene gedachtegang circuleert als wat dat deze situatie, namelijk de gedwongen verdrijvingen, een gerechtvaardigde afstraffing was voor de in het verleden begane (oorlogs)misdaden door de nazi's. Evenwel moet opgemerkt worden dat deze nieuwe Duitsers zich onderling nog blijven ontmoeten. Uiteraard mag het daglicht dergelijke bijeenkomsten niet zien; het betreft officieuze samenkomsten. West-Duitsland start pas rond 1950 met een actieplan dat zich over de nieuwe Duitsers moet ontfermen. Nodige fondsen worden beschikbaar gesteld om tegemoet te komen aan de eerste noden van de geïmporteerde Duitsers. Woonwijken worden opgetrokken om de 'opvangkampen' te kunnen opheffen. In de daaropvolgende jaren zal de regering van

Willy Brandt (links) en Willi Stoph in Erfurt in 1970, de eerste ontmoeting tussen de regeringsleiders van de BRD en de DDR

de Bondsrepubliek Duitsland een spreidingsplan op poten zetten om de verdrevenen beter te verdelen onder de Duitse deelstaten. Dit heeft wel als minder aangenaam gevolg dat deze mensen wederom gedwongen worden te verhuizen. Deze herverdeling en spreiding zal tot resultaat hebben dat een economische groei mogelijk wordt gemaakt en zelfs vergemakkelijkt. In 1952 verschijnt de wet waarin staat dat verdrevenen zich in beperkte mate schadeloos kunnen stellen om verloren bezittingen te compenseren. De nadruk komt echter wel te liggen op de integratie van de Duitse nieuwkomers in de bestaande Duitse sociale structuren. 'Heimatvertriebenen' worden over het hele land verspreid om een concentratie te voorkomen en assimilatie te bevorderen.

Vele achtergebleven Duitsers in onder andere Polen, die in de mijn- en landbouw actief zijn of in de industrie en het zorgwezen, worden ingeschakeld, nemen na verloop van tijd het Poolse staatsburgerschap aan. Sommigen

onder hen verhuizen evenwel naar Duitsland in het kader van gezinshereniging. Bij benadering leven er een half miljoen Polen van 'volksduitse' herkomst in Polen, wat overeenstemt met één tiende van de in 1944 totale bevolking in het door nazi-Duitsland geannexeerde Poolse gebied. De 'neue Ostpolitik' van Willy Brandt, de Duitse socialistische kanselier van de Bondsrepubliek begin jaren 1970, maakt het Duitsers uit voormalige oost-gebieden mogelijk om West-Duitsland te bezoeken. Deze nieuwe politieke visie biedt de voormalige Duitsers uit Polen de gelegenheid om zich in de Bondsrepubliek te vestigen. Bijna anderhalf miljoen mensen maken hiervan gebruik en trekken weg uit Polen. Dit gebeurt evenwel met mondjesmaat; louter in kleine golven trekken mensen weg om een nieuw leven op te bouwen in Duitsland. Tot 1989, de val van het communisme in Oost-Europa, zal ongeveer één derde (kwantitatief ongeveer tussen de 300.000 en 400.000 mensen) Polen verlaten om zich in het herenigde

Duitsland te vestigen.

In totaal zullen tussen de 12 à 14 miljoen *Volksdeutschen* uit het Oosten naar wat nu Duitsland al dan niet gedwongen verhuizen. Hiermee betreft dit één van de grootste en voornaamste volksverhuizingen uit de geschiedenis van de Mensheid. Tot op heden blijft dit eerder ongekende deel van de hedendaagse geschiedenis nog voor debatten zorgen. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

ETHISCHE REFLECTIES

Denk na over de volgende stellingen

- Het geleden leed rechtvaardigt een hard optreden!

- Ideologische politiek is een slechte raadgever!

- Wraak is een slechte raadgever!

ONZE STUDIEREIZEN IN POLEN DIE HET ANTI-JUDAÏSME EN HET ANTISEMITISME AANKAARTEN

VIJFDAAGSE STUDIEREIS AUSCHWITZ-BIRKENAU BEZOEKEN - PROGRAMMA

Vóór de studiereis: gegidst bezoek aan Kazerne Dossin + documentaire '1942-1944. De Kazerne Dossin te Mechelen. Getuigen vertellen'.

- Dag 1** Lezing: 'Van het anti-judaïsme naar het antisemitisme'
- Dag 2** Gegidst bezoek van Auschwitz I (+ de documentaire 'Eens zullen de getuigen er niet meer zijn' ter plaatse) – In het conferentiecentrum: de documentaire '1933 – 1945, Van de opkomst tot de ondergang van het nazisme' – Getuigenissen
- Dag 3** Gegidst bezoek van Auschwitz II – Birkenau vertrekkende vanaf de *Judenrampe*. (Alternatief keuze voor zij die Birkenau al bezocht hebben: gegidst bezoek 'de Shoah in Birkenau') – Lezing: 'De maatregelen die tot de judeocide hebben geleid' – Lezing: 'Concentratiekampen versus moordcentra – een wereld van verschil' – Getuigenissen
- Dag 4** Gegidst bezoek van het voormalige getto en de Joodse wijk van Krakau – Vrije namiddag in Kraków
- Dag 5** Gegidst bezoek 'De Joden van Oświęcim' (met synagogebezoek)

AUSCHWITZ & BIRKENAU BEZOEKEN

- * De concentratiekampen Auschwitz I en II
- * Het voormalige uitroeiingscentrum Birkenau
- * Het museum en de nationale paviljoenen
- * Krakau: de voormalige Joodse buurt en het vroegere getto
- * Sporen van het Joodse leven in Oświęcim
- * Getuigenissen
- * Projecties
- * Conferenties

Een studiereis, georganiseerd door de vzw Auschwitz in Gedachtenis

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

© Stichting Auschwitz / Georges Boschloos

ACHTDAAGSE STUDIEREIS IN HET SPOOR VAN DE SHOAH IN POLEN - PROGRAMMA

Vóór de studiereis: vormingsdag (programma verkrijgbaar via info@auschwitz.be)

- Dag 1** Het voormalige getto van Warschau
- Dag 2** Het voormalige getto van Łódź + bezoek Joodse begraafplaats
Het voormalige moordcentrum Chełmno-nad-Nerem / het bos van Rżuchów
- Dag 3** Het voormalige getto van Radom
De voormalige Joodse wijk van Lublin
- Dag 4** Het voormalige concentratiekamp en moordcentrum Majdanek
Lublin als voormalig centrum van *Aktion Reinhardt*
- Dag 5** Het voormalige getto van Zamość
Het voormalige moordcentrum Bełżec
- Dag 6** Het voormalige getto van Włodawa
Het voormalige moordcentrum Sobibór
- Dag 7** Het voormalige getto van Siedlce
Het voormalige moordcentrum Treblinka
Slotceremonie & bloemenhulde
- Dag 8** Vrije voormiddag in Warschau

Tijdens de twee studiereizen in Polen die de vzw Auschwitz in Gedachtenis aanbiedt, kan kennis gemaakt worden met de verwoestende gevolgen van een diepe en traditionele haat. Polen heeft het overleven van het Europese Jodendom enigszins veiliggesteld door een bakemat te betekenen wanneer haast elk West-Europees land zich onttreed van haar Joden. Tijdens de studiereizen maakt men eveneens kennis met de mooie en typische Joods-Poolse cultuur en traditie.

Deze programma's kunnen veranderen door gebeurtenissen buiten onze wil. Vooraleer te reserveren kan u informatie aanvragen i.v.m. eventuele aanpassingen via info@auschwitz.be of via onze website www.auschwitz.be

IN HET SPOOR VAN DE SHOAH IN POLEN

EEN GESCHIEDKUNDIGE EN HERDENKINGSREIS DIE VERTREKT BIJ DE VOORMALIGE GETTO'S, LANGSHEEN DE VERZAMEL- EN DEPORTATIEPLEKKEN GAAT, EN DIE EINDIGT BIJ DE UITROEIINGSCENTRA

**WARSZAWA
ŁÓDŹ
RADOM
LUBLIN
ZAMOŚĆ
WŁODAWA
SIEDLCE**

**CHEŁMNO NAD NEREM
MAJDANEK
BEŁŻEC
SOBIBÓR
TREBLINKA**

Een studiereis, georganiseerd door de vzw Auschwitz in Gedachtenis

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

© Stichting Auschwitz / Georges Boschloos

KOM JE MET DE LEERLINGEN
NAAR DE TENTOONSTELLING
#FAKEIMAGES?
BEKIJK HET EDUCATIEF AANBOD
OP WWW.FAKEIMAGES.BE

We scrollen dagelijks door onze newsfeeds en sociale media. Duizenden berichten en beelden komen op ons af. Maar vertellen ze ons altijd de waarheid? Fake news en fake images sluipen binnen: soms onschuldig, maar soms ook erg gevaarlijk. Hoe slagen politici, marketeers of opiniemakers erin om een bepaalde boodschap over te brengen? En waarom zijn we er zo vatbaar voor? Tijdens de Tweede Wereldoorlog speelde antisemitische propaganda tegen 'de Jood' een belangrijke rol in een genocide, maar ook vandaag leven stereotiepe denkbeelden en samenzweringstheorieën tegen Joden, Roma, migranten, LGBTQI's of andere groepen nog steeds.

De tentoonstelling **#FakeImages** legt bloot hoe dit soort beeldvorming ontstaat.

Arthur Langerman, een Belgische Holocaustoverlevende verzamelde meer dan 50 jaar lang antisemitische tekeningen, affiches en voorwerpen. Die illustreren hoe het stereotiepe beeld van

KAZERNE
DOSSIN

INTERNATIONAL HISTORY AND
SOCIOLOGY CENTER
ON DISCRIMINATION
AND HUMAN RIGHTS

04/12
2020
31/08
2021

#FAKE
IMAGES

KAZERNE DOSSIN - GOSWIN DE STASSARTSTRAAT 153 - 2800 MECHELEN

'de Jood' veranderde door de tijd. Arthur Langerman heeft een bijzondere link met Kazerne Dossin. Hij overleefde als ondergedoken kind zelf de oorlog, maar zijn beide ouders kwamen in de Dossin-kazerne terecht en werden gedeporteerd. Zijn vader overleefde de gruwel niet.

De collectie nodigt jou uit om uit te zoeken hoe deze fake images ontstaan en welke technieken ze gebruiken. Ontdek in de expo ook hoe je zelf kan reageren op 'fake news' en haatspraak.

Info via:
www.kazernedossin.eu